

EMLÉKLAPOK
ENGEL GYÖRGY
ÖTVEN ÉVES
KÖNYVNYOMDÁSZ-JUBILEUMÁRA

KIADJA
A PESTI LLOYD-TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJÁNAK SZEMÉLYZETE

Ötven évig mint könyvnyomdász munkálkodni! Ez évek számának kellő súlyát csak Gutenberg tanítványai képesek teljesen megbecsülni. Egy fél század! Mily hatalmas korszak az embernek amúgy is rövidre szabott földi életében. Fél százados tevékenység után mintegy megindultan tekint vissza a közönséges halandó az elmúlt tengernyi időre és föltéve, hogy a sorsnak kegyeltje lévén, a szerencse kedvezett neki, mégis kevés fáradtsággal nagyon könnyen megszámlálhatja a zavartalan boldogságban eltöltött órákat, míg viszont megszámlálhatatlanok maradnak azok a küzdelmes és kínos napok, melyek e hosszú időt kitöltötték. De minek is számlálnók? Hiszen úgy is tudjuk, hogy az aggodalommal eltelt napok voltak túlnyomó többségben, és a boldogan eltöltött órákat rövid pár pillanatra csak akkor aranyozta meg a dévajkodó napsugár, ha a *baj*, a szegény ember e hú csatlósa, nem alkalmatlankodott éppen körülötte. Halk félelemmel kérdi aztán önmagától a töprengő: Meddig hát még? Hisz' ez az annyit elpanaszolt élet mégis olyan szép!

Ötven év! Mit is olvasunk a regényekben és folyóiratokban, ha azokban az ötvenévesekről van szó? Hát mit is olvashatnánk, azt, hogy a férfikor zenithjén állanak, vagy pedig a férfikornak erőtől duzzadó teremtképességében ezt vagy azt vitték véghez, s í. t.

Hát mi nyomdászok hogyan állunk? Mi csak elvétve dicsekedhetünk ilyen jó tulajdonságokkal; a hosszú éltűek nálunk a ritkaságok közé tartoznak és ily körülmények közt természetes, hogy szomorúság vesz rajtunk erőt, ha sorainkon a magas korúak számának megállapítása céljából végigtekintünk. Térjünk csak be egy olyan műhelybe, a melyben egy ilyen 50 éven felül levő raritás tartózkodik, úgy szinte áhítattal lessük e nyomdász-mathusálem szavait, ha beszélni kezd a »régmúlt időkről«, mikor mi még a világon sem voltunk, vagy »a régen letűnt évtizedek« küzdelmeiről és sanyarúságairól, a mikor még a rohamosan előre siető idő nagy áramlatával nem tartottak lépést; a mikor még nem volt megengedve a kivánságoknak és szükségleteknek a nyilvánosság foruma előtt hangosan kifejezést adni, és azok az ábrándok, a melyeket a mi öregeink csak titokban tápláltak, még nagyon szerények valának.

De vannak kivételek is! És csak őszinte örömünkre szolgál ez igénytelen sorok keretén belül egy oly rokonszenves szaktársunkat üdvözölhetni, a milyen a mi ünnepeztünk, a ki tevékeny és tettekben dús életen át daczára a sok küzdelemnek és megpróbáltatásnak, daczára a több évtizeden át szakadatlanul folyó éjjeli munkálkodás végtelenül fáradtságos voltának, testi és szellemi frissességét és üde humorát, noha már az aggkor határát elérte, a mai napig meg birta őrizni.

Sokan azt mondják erre, a mi öregeink meg tudták becsülni az életet; erős és szolid materiából valók; úgynevezett »jó szülőktől« származtak, a kiktől már születésükkor jókora adag életre termettséget örököltek. Hát ki képes mindezt kellőleg mérlegelni? Tény, hogy szívósabbak, mint mi fiatalok, a csüggedettek száma soraikban elenyészően csekély, és tény az is, hogy a mai kor gyorsan élésének praktikáit kevésbé ismerik.

Öregeink kitartással munkálkodtak! Derekasán megművelték számunkra a talajt!

Ha ma rohamos léptekkel közeledünk bizonyos célok felé, ha ma már arra az eszményre merünk gondolni, a mely az emberiség legjobbjaitól megénekeltetett, és a mely az intelligens munkásokban, nyomdásztársadalmunk művelt elemeiben a bátorságot, a lelkesedést éleszté és az akaratot megérlelé, ezt el is érni, úgy ez eszményünk közelebbre hozatalát atyamestereink tántoríthatatlan kitartással és csodálatraméltó okossággal párosult tevékenységének köszönhetjük, a kik azt a talajt úgyszólván megteremték, a melyen mi ma lábainkat megvetettük.

Bizonyára ez öregek akkor nem is sejdítették, hogy az elvetett magból terebélyes fa lesz. Ugyan kinek szemei előtt lebeghetett volna, még csak mint álmokép is, erős egyesületi szervezetünk mai váza, a mely általánosan mintaszerűnek van elismerve és földünk minden részét, a melyen Gutenberg nagy alkotása érvényesül, sűrűen behálózza?

Öregeink úttörő munkálkodása mintegy önkéntelen volt; de e körülmény nem von le semmit sem érdemeikből. Tegye meg mindenki kötelességét; a továbbfejlesztést és az egyesületi tűzhelynek a szükséglet szerint való berendezését pedig bizza az utódokra.

A gyermek öntudatlanul férfiúvá lesz és az ifjú nem képes előre meghatározni, miként kristályosodik meg férfias akaraterejének jellemszilárdsága. Ezt mind az élet kíséretében levő körülmények hozzák magukkal. De ez nem is lehet másképpen a földet benépesítő generációk életében, mert az egyes osztályok úgy szellemileg mint erkölcsileg szüntelenül emelkednek és az emberi méltóság öntudata az utódokban megszilárdul, ez az öntudat az ösztönben aztán ellenállhatatlanul érvényesül és elismerés után küzd, a melyet ki kell vívnia, ha eléggé erősnek érzi magát azt érvényre juttatni.

Az élet és az egyén fejlődésmenetének processusa az általánosság visszatükröződése. A mi földrésünk ma, a tizenkilencedik század alkonyán, még alig van a középkoron túl. Ezt megszívlevél, elképzelhetjük, milyenek voltak Ausztriában 50 évvel ezelőtt – tehát *csak hatvan évvel* az emberi jogok proklamálása után – a közállapotok.

A ki e poshadt korszakot nem élte át, nem is képzelheti el, mennyi bátorságot, türelmet, körültekintést, fortélyt és önmegtagadást kellett az akkori viszonyok közt azoknak a férfiaknak kifejtetni, hogy a maguk elé tűzött célokat, a melyek végre is csak önsegélyen alapuló szakegyesületek szervezéséből állottak, legalább megközelítőleg elérhessék. Az egyéni szabadság és jog legkezdetlegesebb nyilvánulását elnyomta a maga bárgyúságában dúslakodó rendőri mindenhatóság.

A cél mégis eléretett! Az akkori rendszertelen rendszernek szemenszedett fogdmegjei sem voltak képesek huzamosabb időre a nyomdászsegéd-testület derék és magasztos eszméktől áthatott vezérei emberbaráti és hazafias törekvéseinek ellenállani és a nyomdászok töméntelen nehézségek leküzdése és zaklatások eltűrése után végre reménytelen tekinthettek egy jobb és szebb jövő hajnalhasadása elé.

Viharban és a szabadság utáni vágyódás közepette műveltetett a még parlagon heverő talaj és vettetett el az életerős fának magja, mely ma büszkén emelkedik a magasba, mint élő és megdönthetetlen emléke a letűnt generációk rendíthetetlen sáfárkodásának; legyen e terebélyes fa nehéz és válságos időkben hű megótalmazónk úgy a jelenben mint a jövőben. Teljes odaadással és önzetlenül mozdítsuk elő e fa életképességét a szeretet szent tűzével, mert jaj annak a nemzedéknek, a mely önfeledve, a magára vállalt kötelességeket elhanyagolva, e fának árnyában csak szunyadni akarna! Ez romlását idézné elő a fenséges koronájú tölgynek és elaszott ágai nem volnának képesek alája csoportosuló társadalmunkat az idő viszontagságai ellen megvédeni.

De ez nem fog megtörténni! Azon a csapáson akarunk haladni, a melyet öregeink kijelöltek és ezután is, mint osztálysorsosaink előharczosai, érdemeket akarunk szerezni a munka nagy birodalmában e megtisztelő jelzőre.

A mi törekvésünk történelmi kényszerűséggé lett és ha az emberiség nem akar érzéketlenségbe esni, ha nem akarja, hogy a haladás ellenkezésben a természet örök törvényeivel szemben veszteglésbe avagy visszaesésbe merüljön, úgy az emberiségnek eszményeinkkel meg kell barátkoznia, mi pedig a társadalom *minden* rétegével karöltve fogunk azon az úton előre haladni, melyet a természet a maga kimeríthetetlen bölcsességében megmásíthatatlanul az ő gondolkodó lényének kijelölt.

Az áztatás rossz tanácsadó! Óvakodjunk tehát tőle! Eszményeinket csak fokozatosan remélhetjük elérhetni; ne maradjunk a tovarohanó idő mögött. Művelődjünk és tanuljunk, mert csakis a művelt munkás-osztály számíthat rokonszenvre azok részéről, a kik ma, az ismeretlentől való félelmükben, tőle távol állanak; csak a művelt munkásban él és izmosodik az öntudatnak méltósága, és ha ennyit elértünk, akkor szerencsésen legyőzzük az elénk tornyosuló előítéleteket; a bizalmatlanság, a mely törekvéseink önzetlenségét és tisztaságát illetőleg fölmerült, mint a régmúlt idők elavult hagyománya, végleg le fog tűnni; az egyesült tőke erős ökke meg fog bénulni és a kösziklén nyugvó bér-rendszer hovatovább elveszti hatását.

Távol álljon tőlünk az a gondolat, mintha az ellenállás elkeserítene; az ellenállás céljaink elérésére üdvös; ösztökél férfias cselekedetekre; izgatja becsvágyunkat és élesíti elménket; tanulunk, és mivelhogy tanulunk, győzünk is. Az ellenállás létrehozta közöttünk a szükséges összetartást, s mivelhogy megtanulunk összetartani, erősek is leszünk.

E tant már öregjeink is demonstrálták, habár céljaik tagadhatatlanul közelebb feküdtek, habár szellemük szárnycsattogása bizonyára nem tört oly magasra, mint ezt a mai kornak szelleme megkívánja.

Öregjeink víg kedéllyel, rettenthetetlen bátorsággal, az igazak lelki nyugalmával láttak alkotásuk létesítéséhez, és ime, munkájuk oly jól sikerült, hogy szaktársaiknak nemzedékekre kiható, szilárd és minden külső roham ellen megvédett erősséget hagytak örökségül.

És e derék öregek között, a kikről mindig a hála és tisztelet hangján fogunk megemlékezni, ott találjuk az első sorokban, helyét mindig becsülettel kitöltve, a mi szeretett ünnepeltünket, *Engel György* szaktársunkat is.

Hosszú és tevékeny kollegiális működésének története szolgáljon mindenkoron az ifjabb nemzedéknek utánzandó például.

Most pedig hadd következék e tisztas férfiú életrajzának rövid leírása.

Ünnepeltünk mint Engel György kőfaragósegéd és hitvese szül. Schaffer Johanna elsőszülött gyermeke 1828. június 9-én Bécsben jött a világra; elemi iskoláinak végeztével azzal a szándékkal iratkozott a gymnasiumba, hogy magát a technikus pályára előkészítse. Korán fejlődő képessége és szorgalma a legjobb tanulók egyikévé tevék és e körülmény szerető szüleit, a kiknek különben is büszkesége és szemefénye volt, a legszebb reményekre jogosították. De a sors másképpen határozott. Mint számtalan családban, melynek létalapját a becsületes munka képezi, úgy itt is a kérlelhetetlen végzet sok mindent halomra döntött, a gondosan szőtt remények szétfoslottak, az iparos fia, a ki híján volt az anyagiaknak, költséges tanulmányait nem folytathatta, kénytelen volt a sok szépre jogosító jövő legelején megállani és existenciáját a kézi munka nagyon is kimért jövedelmére alapítani, holott egyéni hajlamai talán sokkal háladosabb munkakörre képesítették volna. Ünnepeltünk édesatyja ugyanis egyik szemére megvakult, minek folytán nem volt képes többé oly mértékben gondoskodni nagyszámú családjáról mint annak előtte; e nagy csapás súlya alatt, nehéz szívvel bár, de a nyomasztó viszonyok következtében mintegy reáutalva, kénytelen volt elsőszülött fiát, a ki akkor már a negyedik gymnasialis osztályt sikerrel elvégzendő volt, az iskolától elvonni és tanoncnak adni. Így került Engel György 1843. június 9-én, éppen tizenötödik születése napján, Ueberreiter Károly bécsi könyvnyomdászhoz tanoncnak, a hol 5 évi példás tanulási idő kitöltése után 1848-ban felszabadított.

Akkortájt, ellentétben a mostani felfogással, a könyvnyomdászat még a szabad művészetek sorában foglalt helyet; azóta az idő nagyot fordult és a »szabad művészet« már-már gyári iparrá fajult; a nyomdászok akkoriban föltétlenül a művelt elem közé soroltattak és a ki

szakmáját derekasan megtanulta, bizvást remélhette, hogy tudását érvényesítheti és törekvéseit idő múltán megjutalmazva fogja látni.

Az iskolában szerzett ismeretek, valamint a később önművelődés útján gyűjtött tapasztalatok tisztelt ünnepeltünknek mindig nagy hasznára voltak; főnökeinek és szaktársainak rokonszenvét egyaránt ki bírta érdemelni, ezt pedig főképpen annak a sajátos jellemvonásának köszönte, mely őt, a művelt férfiut, keresetlensége, sőt mi több, viselkedésének törőlmetszett volta daczára mindig kitünteté.

Engel György abban a könyvnyomdában, a melyben felszabadult, 1854. május 1-éig, tehát még teljes hat évig működött mint segéd; innen eltávozva, 1857. január 24-éig Sommer könyvnyomdájában tevékenykedett; egy éven át Holzwarthnál működött; 1858-tól 1865-ig Försternél (később Waldheim) volt kondícióban; 1865-től 1868-ig pedig Eurich Sándornál talált foglalkozást, mígnem innen Budapestre tette át tevékenykedésének szinterét, – de erről majd később.

1848-ban Engel katonasor alá került. Miután kiváltásról – még pedig oly oknál fogva, melyet rajtunk kívül talán senki jobban felfogni nem képes – szó sem lehetett, az erős testalkatú leendő ujoncz még csak nem is reménykedhetett az esetleges átsiklásban.

A midőn a keresztülvitt orvosi vizsgálat után az »alkalmas« szó elhangzott, a mi ünnepeltünk képzeletben hosszú időre búcsút vett polgári foglalkozásától; abban az időben a hadkötelezettek 8 évig tartoztak szolgálni az uralkodót és a hazát. Szerencséje azonban e válságos helyzetben sem hagyta el. Az akkor dívó gyakorlat szerint a polgármesternek ugyanis jogában állott a kerületéből besorozottak közül a kontingált számon felül levőket tetszése szerint kiválasztani és a katonai szolgálat alól fölmentetni. A kerület, melyben Engel lakott, ez alkalommal két ujonczczal állított többet; a polgármester adott jogánál fogva a két kiszabadítandó ujoncz egyikéül Engelt szemelte ki, minek következtében ő ismét visszaadatott családjának és polgári foglalkozásának.

Engel György 1857-ben családot alapított; első hitvese, szül. Leja Luiza, három leánygyermekkel ajándékozta meg, a kiknek egyike Kokály Ignác helybeli könyvnyomdásznak felesége. Első hitvese húsz évi példás együttlét után, éveken át tartó nehéz betegség következtében, a mely az orvosi tudományt tehetetlenségre kárhoztatta és a gyöngéden szerető férjet pedig kétségbe ejtette, a halál által szenvedéseitől megváltatott.

Öt évig gyászolt az elhunyt hitvesért, míg a szerencse ismét kedvezvén neki, Beitel Terézben, jelenlegi feleségében, árvaságra jutott gyermekeinek egy második anyát talált.

E gondos és áldott lelkületű nő, mint férjének hű nemtője, a mi társadalmunkban a tisztelet tárgyát képezi és méltán osztozódik abban az általános rokonszenven, a melyben nagyrabecsült nesztorunkat részesítjük; e nő egyéni szeretetreméltósága, veleszületett bécsi kedélyessége és szivélyes társalgási modora mindenkit egyaránt lekötölez.

E házasságból szintén három leánygyermek származott, kiknek egyikét azonban a könyörtelen halál idő előtt kiragadta a szerető szülők karjaiból, úgy hogy szeretve tisztelt ünnepeltünket ez örömnapiján hitvesén kívül négy gyermeke és hét unokája környezi, a kik remélhetőleg még soká, nagyon soká fogják élete alkonyát a tőlük telhető gyöngédséggel bearanyozni, a mit a ritka szívjóságú férfiú bizonyára meg is érdemel.

Engel György *szaktársi* tevékenykedéséről a figyelemre méltó adatok oly halmaza fekszik előttünk, hogy messze túllépnők az alkalmi emlékkönyvek nálunk szokásos terjedelmét, ha életének minden mozzanatára ki akarnánk terjeszkedni, a miért is szükségszerűen nyomdász-társadalmi tevékenykedésének nagyon rövidre szabott előadására fogunk szorítkozni. Az

elsorolt adatok eléggé jellemezni fogják ünnepeltünket és okadatolni fogják a szaktársak részéről nyilvánított nagy népszerűségnek titkát.

Engel már mint fiatal szaktárs általános ismereteivel és a társadalmi téren elfoglalt magatartásával csakhamar magára vonta a szaktársak figyelmét, a kik aztán nem is késtek őt több ízben bizalmukkal megtisztelni.

Ha az alsó-ausztriai könyvnyomdászok és betüöntők egylete ötven éves fennállása emlékére Höger Károlytól szerkesztett »Aus eigener Kraft« című derék munkában lapozgatunk, gyakran találkozunk Engel György nevével, – róla mindig a tisztelet hangján emlékezve meg; e könyv hiteles adatai meggyőznek bennünket arról, hogy ő soha semmiféle feladat teljesítése alól nem vonta ki magát, ha tudatában volt annak, hogy az szaktársainak és az általános-ságnak javára lesz.

Kétségkívül gyakran majdnem áthidalhatatlannak látszó akadályok gördültek az összesség nyomasztó sorsának javítását célzó férfiak működése elé. Többek között ilyen akadály volt az 1861. évi árszabálymozgalom. E mozgalmat megindító nyolcz szaktársnak – a kiknek egyike Engel György volt – daczára hogy az utánuk szaglászó rendőrségtől, a mely valamely »jóakaró« kolléga által a nyolczak »közveszélyes« üzemére figyelmeztetve lett, ismételve meglepetett és szétugrasztatott, mégis sikerült egy árszabályt kidolgoznia, a melyet a szaktársak túlnyomó többsége magáévá tett.

Az árszabály megvolt, de hogyan érvényesíteni? – Első sorban is a rendőrségtől engedélyt kellett kérni a folyamatba hozott árszabálymozgalom megbeszélésére. De itt ugyancsak megjárták a szaktársak! A rendőrség a kérvényt a tanácshoz küldte, ez pedig a nyomdászok anyagi helyzetének javítását célzó gyűlés tartását meg nem engedhetőnek nyilvánította és egyúttal figyelmeztette őket, minden önkényes cselekedettől tartózkodni, egyébként pedig utasítva lettek, hogy munkabérük javítását, illetőleg rendezését tárgyazó kívánságaikat kérelem alakjában terjesszék a könyvnyomdatulajdonosok vagy az egyesület elnöke elé. – A mozgalom megfeneklett; következett az ide-oda irkálás és a lótás-futás Kaifástól Pilátushoz, úgy hogy még a munkásbarát hírében álló Schuselka birod. képviselőnek hathatós támogatását is kikérték; de mind hiában, a mozgalom a derék vezetők minden igyekezete és buzgalma daczára hajótörést szenvedett, a táplált remények mind füstbe mentek.

Idézzük a már említett »Aus eigener Kraft« című könyvből az 1861. évi árszabálymozgalomra vonatkozó szavakat, a melyek sokatmondó tanuságot tesznek az akkori vezetők tevékenységének nagy jelentőségéről, valamint arról a megtisztelő kegyeletről is, a melyet e férfiak irányában a bécsi szaktársak a mai napig megőriztek; ez idézet – fordításban – következőleg hangzik:

»Fogadják a még élő, önmagukat meg nem tagadó 1861. évi árszabálybizottsági tagok, a kik annyi buzgó jóakaratot tanúsítottak és a viszontagságok ellenére is tántoríthatlanul a szaktársak összérdekeiért tőlük telhetőleg munkálkodtak, szívből jövő elismerő szavainkat, melyeket nekik e sorokban szentelünk, és vegyék ezt mint a legbecsesebbet, a mit nekik az egyesület jubiláris évében nyújthatunk.«

Engelnek kiváló része volt a bécsi könyvnyomdászok betegsegélyző-pénztárának fölélesztésében és újjáalkotásában, valamint a bécsi önképző-egyesületnek a 60-as évek kezdetén történt megalapításában; és itt ismét csak bécsi forrásunknak, az »Aus eigener Kraft« című könyvnek engedjük át a szót, a mely az önképző-egyesület alapításának embryo korából kedélyes epizódot közöl az akkori viszonyok megkapó jellemzéseül; e pár sor éppen elég arra, hogy gyaníttassa velünk, milyen nehézségekkel kellett azoknak a férfiaknak küzdeni, a kik a szaktársak felvilágosítását tűzték ki céljukul; az erre vonatkozó idézet következőleg hangzik: »1863 nyarán néhány szaktárs – köztük Engel is – minden szombaton este a

Naglergasse-ban levő »Tuttelkeller«-hez címzett vendéglőben megbeszélések tartása céljából találkát adott egymásnak. Egy ilyen megbeszélés folyamán egyszerre csak előáll a vendéglős s kijelenti, miután világosan látja, hogy az urak egyesületi ügyeket tárgyalni jönnek össze, ő pedig a rendőrséggel minden kellemetlenséget kerülni akar, tehát helyisége elhagyására kéri fel őket. Hanem a szaktársak módját ejtették a vendéglőst félrevezetni és kinyilatkoztatták, hogy eszük ágában sincs egyesületi dolgokat pertraktálni és csupán csak szórakozás kedvéért találkoznak itt. Hogy állításuk igaz voltának látszatát megőrizték, Troizsche szaktárs a következő szombaton elhozta fuvola-harmonikáját és egy pár darabot játszott el rajta, mit a vendégek a vendéglőssel együtt harsogó tapsokkal jutalmaztak. Ez időtől fogva szaktársainkat békében hagyták. Többé senkisé sem kételkedett a »Harmonieflöte« asztaltársaság veszélytelen voltában. E kölcsönvett lobogó védőszárnyai alatt sikerült a dolgot végig tárgyalni, az alapszabályokat nagyjában kidolgozni és megvitatni. Ez volt a kedélyes bevezetés a komoly irányú önképző-egyesület létesítéséhez.

A most elmondottak klasszikusan jellemzik az akkori társadalmi viszonyokat és érdekesen megvilágítják a haladás embereinek aprólékos bajait, a melyek elől nem volt kitérés, ha célt akartak érni.

Engelt az önképző-egyesület létesítése körüli fáradozásainak elismerésül az 1864. évi április 3-án megtartott alakuló gyűlésen elnöknek választották. Az egyesület megkezdvén működését, első sorban a francia, olasz, *magyar* és latin nyelvek megtanulására tanfolyamokat létesített, később pedig a kettős könyvvitelből, statistikából, földrajzból, történelemből és egyéb tárgyakból előadásokat tartatott, melyek mind nagy látogatottságnak örvendtek. Évek multán az önképző-egyesület kebeléből létesült a »Gutenbergbund« dalárda, melynek szintén Engel volt az első elnöke. 1866-ban ugyanőt a munkanélküliek pénztárának létesítése körül látjuk buzgólkodni. 1867-ben pedig egy viharos közgyűlésen a betegsegélyző-pénztár elnöki tisztét ruházták reá; e minőségében még ugyanezen évben résztvett az özvegyeket segélyző pénztár alapításában; segédkezett az osztrák, német és magyar segélyző-pénztárak közötti kölcsönösség rendezése és szilárdítása körül; végül pedig közreműködött az 1852-ben lefoglalt rokkant-pénztár tőkéjének visszaszerzésében.

Ez utóbbi törekvés sikerült is, habár nem volt könnyű feladat az illetékes hatóság aggályait szétoszlatni és a főnökök testületének ellenállását megtörni, a melynek természetesen érdekében állott a segédek pozícióját tőle telhetőleg gyöngíteni.

1868 elején az önképző-egyesületnek közgyűlése – miután előzőleg a vezérlő férfiak egy része az egyesületet ügyetlenségből avagy ferde felfogásból a helyes útról elterelte és mármár végromlásba döntötte – újból Engel Györgyöt választá elnöknek. Mint elnök már csak rövid ideig lehetett hasznára e különben derék egyesületnek, mert néhány hónap mulva, engedve a baráti meghívásnak, Budapesten a dr. Falk Miksa kitűnő publicistánktól szerkesztett »Pester Lloyd«-nál a főszerkesztői állást foglalta el.

Engel György 1868. június 8-án búcsúzott el szeretett szülővárosától, Bécestől, 25 éves munkálkodásának, küzdelmeinek és sikereinek színteréről. Ha van az életben elismerés, úgy az az embertársainkért véghezvitt jó cselekedeteknek a méltatása; ebből ünnepeltünk búsán kivette a maga részét. Szaktársai impozáns módon nyilvánították ki személye iránti tiszteletüket és ragaszkodásukat; több mint 1000 szaktárs vett részt az Engel tiszteletére rendezett búcsúestélyen. A szerencsekívánatok özönétől kísérve hagyta el akkor szülővárosát, hogy közöttünk új otthonot teremtsen magának.

Engel Györgynek budapesti szereplése mindazoknak, a kik a lefolyt 25 év alatt vele érintkeztek vagy éveken át munkálkodtak, élénk emlékezetében van, erről mint általánosan ismert tényről itt most nem szándékunk megemlékezni, hiszen hasznos és hosszas tevékenységéről

egyletünk jegyzőkönyvei úgyszólván eléggé tanuskodnak és ha egyet-mást e helyen mégis meg akarunk említeni, úgy az csakis azokra a bizalmas jellegű, az általánosság előtt kevésbé ismert, de annál jellemzőbb eseményekre vonatkozik, a melyek hivatva legyenek mintegy kiegészíteni azt a keretet, melyet igénytelen sorainkkal megközelíteni igyekeztünk.

Benne a latin példabeszéd »Nomen est omen« a maga teljességében érvényesült. Nevének a szó szoros értelmében tiszteletet szerzett.

Ha simán folyt a munka, mindig víg kedélyű volt; terhes üzleti kötelezettségeinek teljesítését mindenkinek fölé helyezé, és az elvállalt kötelesek szigorú betartását viszont a vezetése alatt álló személyzettől is megkivánta; víg kedélye gyakran zsörtölődésbe csapott át, különösen ha hétfői napokon a munka a rendes kerékvágásból kizökölt.

De attól a szeretetreméltó zsörtölődéstől nem volt mit félni; és mi, a kiknek megadatott a szerencse, évek hosszú során át vele dolgozhatni, tudtuk, hogy e zsörtölődés nem veszedelmes és csak ijesztés akart lenni és ő általa szívesen megijesztettük magunkat mindenkor, mert még a dorgatorium is szeretetreméltó volt tőle; szeretetreméltó és jóakarátú. Kötelességtudásban Engel mindenkor elől járt, szaktársai ezt jól tudták és tanulhattak tőle.

Negyedszázados működése óta senki sem mondhatja róla a szaktársak közül, hogy valakivel igazságtalan vagy brutális lett volna, a mint ez elvétele meg szokott történni. És ha nagy ritkán valakivel szemben a kellő szigort alkalmazta, ezt a legvégső esetben tette csak és maga igyekezett azután az ejtett sebet betapasztani; Engel volt az, a ki az illetőt állásába visszahelyezte és előbbi jogaiba visszahelyezte.

De haragját tudta azért éreztetni és éreztette is, különösen a – Lloyd dolgozótársaival. Mindenki tudja, milyen kárörvendően gyönyörködünk mindenkor a dolgozótársak és Engel közt lefolyt apró csetepatékon, melyek a rendetlen kézirat-küldés miatt előttünk számtalanszor lejátszódtak. De persze ezek mindenkor eredmény nélkül maradtak és a kéziratok csak olyan rendetlenül jöttek, mint azelőtt. De némi haszna mégis volt a dolgozótársakkal való háborúskodásnak, mert az elkésett tudósítók lapzártá előtt lelkendezve futottak a nyomdába azzal a stereotyp mondással: »Csak egy pár sort hoztam!« Bocsánatkérően tekintettek Engelre, de biz ő minden teketória nélkül kitört és – dörgő hangját érvényesítette. Természetesen a tudósító – a kézirat hátrahagyásával – a dörgedelem elől nagy bölcsen megfutott. A hozott kéziratot azért mindig kiszedette és ezért szerették és becsülték őt a szerkesztők mindenkor.

Ma már minden másképpen van – – –

Engel György meg volt áldva tiszta hamisítatlan gondolkozással, józan, természetes ésszel. Habár gondolatvilága rávallott a régibb, patriarchalisabb korszakra, idők multával tudott alkalmazkodni a megváltozott viszonyokhoz, mert: más szokások, más emberek jöttek, a régi tradíciók szétfoslottak.

Szabadon minden előítélettől és utógondolattól, minden utópiától, minden radikalismustól menten állott szaktársai szolgálatára, a mikor azok érdekeinek oltalmazásáról volt szó. Az ő útja mindig az egyenes volt, ítélete mindenkor igazságos és ha bármennyi időbe, áldozatába, fáradságába került is, az igazságnak szószólója, védelmezője volt mindenkor, a szolgáltságát megvetette, senki kegyét nem hajhászta, meggyőződéséből soha egy jottát sem engedett; ennek tudható be az az általános, őszinte tisztelet és szeretet, mellyel őt szaktársai a mai napig is körülveszik.

Tudjuk, hogy egyike volt azoknak, a kik a Hirlapszedők Köre alapításánál buzgón közreműködtek, ő is azok közé tartozott, a kik az egymástól úgyszólván elszigetelt hirlapszedőket szorosabb együvé tartozandóságra serkentették; és hogy minő eredménnyel, tanuskodik róla a

kör virágzása. Pártolója volt állandóan és még most is pártolója a nyomdász-dalköröknek, résztvett azok szervezésében és nem csekély hasznát látták buzgó működésének: a nyomdászok közt a társas érintkezés fejlesztésének. E működésének kifolyása, hogy az »Egyetértés« férfidalegylet tiszteleti tagjául választotta.

Ugyancsak tiszteleti tagjául választotta a Magyarországi Könyvnyomdászok Jótékonyági Köre is, mely e választással ünnepeltünknek a kollegiális jótékonyág terén szerzett érdemeit méltányolta. A kollegiálitás ápolásán kívül nyomdász-társadalmunk gazdasági érdekeinek előmozdítása is erényei közé tartozik, a mennyiben a Budapesti Könyvnyomdászok és Betüöntők Hitelszövetkezetének is igazgatósági tagja volt.

Engelnek hosszú időn át kifejtett működése alatt, azt lehet mondani, szerencséje volt, a mennyiben működésének mindig nagy számban voltak méltánylói; de ő e méltánylásra rá is szolgált, pedig felelősségteljes állásokat töltött be félszázados működése alatt, a mely állások betöltését, hogy főnökei reá bízták, soha sem volt okuk megbánni, mert ő minden tekintetben megfelelt a belé helyezett bizalomnak.

És végül föl kell említenünk a Pesti Lloyd-társulatnak Engel György irányában tanúsított humanitását. Ünnepeltünk tudvalevőleg ideje javarészét a »Pester Lloyd«-nál töltötte el, többnyire éjjeli, terhes szolgálatban. E szolgálat alól a társulat felmentette őt; tekintettel az ünnepelt magas korára, olyan állással kínálta őt meg, a melyben szakképzettségét érvényesítheti ugyan, de nem tesz oly megerőltető, lelket ölő szolgálatot, mint a minőt egy világlap tördelése megkíván, hanem nyugodt életet élhet, gond nélkül gyönyörködhetik családjában életének alkonyán.

E humánus cselekedetből leginkább kitűnik, minő szolgálatokat tett Engel a Lloyd-társulatnak és hogy ünnepeltünk a társulat által való félig-meddig nyugalomba helyeztetésére méltóvá tette magát, azt mindenki tudja, a ki őt ismeri.

Ebben mutattuk be Engel Györgyöt olvasóinknak. Most pedig csak azt az egy óhajunkat fejezzük még ki, hogy érdemes jubilánsunkat az Ég áldja meg erővel és egészséggel, hogy köztünk munkálkodhassék még sokáig, szaktársai szeretetétől és tiszteletétől környezve, jó egészségben, gondtalanul.

Úgy legyen! És erre olvasóinkkal egyetemben, mindnyájan őszintén, tiszta szívből kiáltjuk

Éljen Engel György!

GEDENKSCHRIFT
ZUM FÜNFZIGSTJÄHRIGEN
BUCHDRUCKER-JUBILÄUM
GEORG ENGEL'S

HERAUSGEGEBEN
VOM PERSONAL DER BUCHDRUCKEREI
DER PESTER LLOYD-GESELLSCHAFT

Fünfzig Jahre der Berufsthätigkeit als Buchdrucker! Nur die Jünger Gutenberg's vermögen das Gewicht dieser Zahl voll zu ermessen. Ein halbes Säkulum – welche gewaltige Epoche in dem ach so kurz bemessenen Dasein der Erdensöhne! Bewegten Sinnes blickt der Mensch, der ein halbes Jahrhundert auf seiner Lebensbahn zurückgelegt, auf sein verflossenes Leben und wie begünstigt er auch gewesen sei von den Schicksalsmächten dieser Welt, er kann sie alle zählen die Stunden ungetrübten Glücks, die er genossen, doch ungezählt bleiben die langen, bangen Tage des Kampfes und des Leids, die das Leben ausgefüllt. Wozu sie zählen? Weiss doch Jeder, dass sie die meisten waren; dass nur dann ein sonniger Strahl heiterer Freude auf kurze Augenblicke ins Leben hinein schimmerte, wenn das Ungemach, des Erdenkindes steter Begleiter, unser einen Augenblick vergass. Und mit leisem Zagen fragt sich dann der Mensch: Wie lange noch? Es ist ja doch so schön in diesem vielbeklagten Leben!

Fünfzig Jahre. Wie liest man nur in Zeitungen und Romanen, wenn dort von den Fünfzigjährigen die Rede ist? Er stand im Hochsommer des Lebens; er befand sich auf der Sonnenhöhe des kräftigen Mannesalters; in der kraftstrotzenden Schaffensfreudigkeit seiner besten Mannesjahre vollbrachte er das und das und das etc. etc.

Und wir Buchdrucker? Ja wir zeichnen uns vor anderen Berufsarten nicht durch Langlebigkeit aus und es ist nur zu natürlich, dass tiefe Wehmuth uns beschleicht, wenn wir Umschau halten in unserem Berufszweige und Altersstatistik treiben. Man sehe nur hinein in die Offizin, wo sich so eine Rarität zufällig befindet, die fünfzig Jahre oder gar mehr noch zählt. Wie lauschen wir da Alle, wenn der Buchdrucker-Methusalem von den »längstvergangenen Zeiten« zu erzählen anhebt, da wir noch nicht geboren waren, von den Kämpfen und Drangsalen »längst entschwundener Jahrzehnte«, da man noch nicht mit dem grossen Zuge einer stürmisch voraneilenden Zeit vorwärtsschritt; da man noch nicht mit lauter Stimme seinen Wünschen und Bedürfnissen vor dem Forum der Oeffentlichkeit Ausdruck verleihen durfte, und die Träume, die unsere Alten in stiller Brust nur nähren durften, noch gar bescheidene waren.

Doch es gibt ja auch erfreuliche Ausnahmen! Und doppelt freut es uns, in diesen anspruchslosen Zeilen einen so sympathischen Kollegen begrüssen zu können, wie unsern Jubilar, der durch ein arbeits- und thatenreiches Leben hindurch trotz der Kämpfe und menschlichen Drangsale, die dieses Leben ausfüllten, trotz der unsäglichen Strapazen einer über viertelhundertzährigen Nacharbeit sich körperlich rüstig und geistig frisch und bei jugendlichem Humor erhalten hat bis heute, da er die Grenze des Greisenalters bereits überschritten. Die Alten wussten zu leben, sagen die Einen; sie sind solider veranlagt, sagen die Andern, während Dritte wieder behaupten, dass sie von guten Eltern sind und sich daher eine tüchtige Dosis von Lebenskraft gleich mit auf die Welt gebracht haben. Wer weiss es? Thatsache ist, dass sie zäher sind, als wir Jungen, weniger kopfhängerisch, aber auch weniger raschlebig.

Und gearbeitet haben sie! Tüchtig vorgearbeitet!

Wenn wir heute schon im Sturmschritt uns bestimmten Zielen nähern, wenn wir es wagen, an das Ideal zu denken, das, von den Besten des Menschengeschlechts besungen, doch nur in den intelligenten Arbeitern, in den Gebildeten unserer Klasse den Muth, die Begeisterung erweckte und den Willen in uns fand, es auch erreichen zu wollen, so haben wir dies nur der unbeirrten, mit Ausdauer und bewundernswerther Klugheit entwickelten Thätigkeit unserer Alt-Kollegen zu danken, die uns sozusagen den Boden erst schufen, auf dem wir heute fussen.

Freilich mochten sie damals kaum ahnen, was aus den zarten Anfängen werden würde. Wem von ihnen mochte wohl die stolze Organisation auch nur im Traume vorgeschwebt haben, die heute von allen Arbeiterbranchen als mustergiltig anerkannt, ein dichtes Netz über den bewohnten Erdball spannt, so weit der Name Gutenberg erklingt?

In diesem Sinne genommen, war jene Wirksamkeit wohl gleichsam eine unbewusste. Dies kann jedoch das Verdienst jener Veteranen um keinen Haarstrich schmälern. Thue Jeder seine Pflicht und überlasse es den Epigonen, weiterzubauen und sich das Heim nach ihren Bedürfnissen einzurichten.

Das Kind wird unbewusst zum Manne und nicht kann der Jüngling es bestimmen, wie sein Charakter männlicher Festigkeit entgegenreift. Das besorgen die Umstände, die sein Leben begleiten. Und nicht anders verhält es sich im Leben der Generationen, die den Erdenrund bevölkern; die Klassen wachsen geistig und sittlich empor, das Bewusstsein der Menschenwürde befestigt sich in den Herzen der Zurückgelassenen, es macht sich geltend in unwiderstehlichem Drange und ringt nach Anerkennung; und es muss diese erringen, sobald es stark genug ist, sich selbst zur Geltung zu bringen.

Das Leben und der Entwicklungsgang des Individuums ist das Spiegelbild der Allgemeinheit.

Europa ist heute, am Ende des neunzehnten Jahrhunderts, noch lange nicht aus dem Mittelalter heraus. Und wo konnte man vor fünfzig Jahren, in Oesterreich, man denke, *nur sechzig* Jahre nach der Verkündung der Menschenrechte, sein? Kann Einer, der nicht dabei war, es sich vorstellen, wie viel Muth, Geduld, Umsicht, Klugheit und Mangel an – Galle jene Männer aufbieten mussten, um der Willkür bornirter Adjunkten die Erlaubniss zur Betätigung des einfachsten, selbstverständlichsten individuellen Rechtes, dessen Zweck ja nur die Befriedigung der normalsten Bedürfnisse einer braven, patriotisch gesinnten, nichts weniger als subversiven Arbeiterkorporation war, abzu–locken; – den von Abtrotzen konnte zu damaliger Zeit wohl nicht die Rede sein.

Und es gelang! Selbst die hartgesottenen Exekutoren des damaligen systemlosen Systems vermochten den begeisterten Fürsprechern einer braven, von hehren Idealen getragenen Arbeiterkorporation keinen dauernden Widerstand entgegenzusetzen und verheissungsvoll dämmerte nach Besiegung aller Schwierigkeiten und Plackereien ein freundliches Morgenroth für die Arbeiterschaft herauf. Unter Sturm und Drang war der undankbare Boden geackert und der fruchtbare Keim zu dem lebensvollen Baume gelegt worden, der heute stolz emporragt, das lebende Denkmal getreulich vollbrachter Arbeit vergangener Generationen, der Schutz und Schirm der Kämpfer in stürmischer Zeit, für heute und für kommende Geschlechter. Doch er muss gepflegt und in Lebenskraft erhalten werden durch die heiligen Opfer der Liebe, der Hingebung und der Selbstlosigkeit; wehe der Generation, die selbstvergessen, uneingedenk der Pflichten, die sie übernommen, hingehen wollte, um in seinem Schatten zu schlafen! Bald würden seine Aeste entblättert, sein Stamm verdorrt sein, und schutzlos wären die vitalen Interessen einer ganzen Generation den Unbilden der über sie hinwegfegenden Stürme preisgegeben.

Doch nein! Wie unsere Alten es uns gezeigt, wollen auch wir fortan und immerdar uns des ehrenden Epithetons als Pionniere unserer Schicksalsgenossen im weiten Reiche der Arbeit verdient machen. Unser Streben ist zur geschichtlichen Nothwendigkeit geworden und wofern die Menschheit nicht in Apathie versinken soll, wofern der Fortschritt sich nicht in Stillstand und Rückschritt verwandeln soll im Widerspruch mit den Gesetzen der Natur, wird die Menschheit sich mit unseren Idealen befreunden müssen, werden wir Arm in Arm mit *allen* Schichten der Gesellschaft emporschreiten auf dem Wege, der unabänderlich von der unerschöpflichen Weisheit der Natur ihren denkenden Wesen vorgezeichnet ist.

Die Illusion ist eine schlechte Beraterin. Wollen wir uns daher von ihr freihalten! Nur schrittweise können wir hoffen, unseren Idealen uns zu nähern; wir sollen nicht Zurückbleiben hinter der voraneilenden Zeit. Bilden wir uns, lernen wir, denn wahrlich, nur einem gebildeten Arbeiterstande werden sich die Sympathien all Derjenigen zuwenden, die heute noch aus Furcht vor dem Unbekannten abseits stehen; nur in dem gebildeten Arbeiter lebt und wächst das Bewusstsein seiner Würde; und wenn wir soviel erreicht, dann werden wir all die Vorurtheile besiegen, die sich uns entgegenthürmen, das Misstrauen in die Reinheit und Selbstlosigkeit unseres Strebens, das in dem Nährboden der Ueberlieferung aus anderen Geschichtsperioden noch immer fortwuchernd uns umgibt, wird schwinden, die starke Faust des assoziirten Kapitals wird erlahmen und das eiserne Lohngesetz seine Wirkung verlieren.

Weit entfernt sei es von uns, dass Widerstand uns erbittere. Denn er ist heilsam unserem Streben. Er spornt uns an zu männlichen Thaten, er reizt unser Ehrgefühl und schärft unsere Sinne; wir lernen, und indem wir lernen, siegen wir. Er erzeugt die nothwendige Kohäsion zwischen uns, und indem wir zusammenhalten lernen, werden wir stark!

Und so haben es uns die Alten gezeigt, wenn auch ihre Ziele näher lagen, wenn auch der Flug ihres Geistes sich nicht in den heutigen Bahnen bewegte.

Heitern Sinnes, unerschrockenen Muthes, mit der Seelenruhe des Gerechten gingen sie ans Werk, und siehe da, sie machten ihre Arbeit so gut, dass sie für Generationen ein starkes, durch keinen Ansturm von aussen zerstörbares Bollwerk ihren Kollegen geschaffen.

Und unter diesen Braven, deren wir stets voll Bewunderung und Dankbarkeit gedenken werden, hat unser gefeierter Kollege *Georg Engel* einen ehrenvollen Platz eingenommen. Als nachahmungswerthes Beispiel möge die Geschichte seines langen und erspriesslichen Wirkens als Kollege unter der jungen Generation fortleben für und für!

Und nun lassen wir einen kurzen Abriss aus der Lebensgeschichte unseres Jubilars folgen:

Geboren in Wien am 9. Juni 1828 als erster Sohn des Steinmetzgesellen Georg Engel und dessen Gattin geb. Johanna Schaffer, besuchte Engel nach Absolvirung der Normalschule das Gymnasium, in der Absicht, sich der Technikerlaufbahn zu widmen. Seine früh geweckten Talente, sein Fleiss, die ihn zu den besten Schülern der Klassen machten, berechtigten seine Eltern zu den schönsten Hoffnungen auf ihren Erstgeborenen, deren Stolz und Freude er war. Doch es sollte anders kommen. Wie in so vielen Tausenden Familien, deren Existenz keine andere Grundlage als die ehrlicher Arbeit hat, griff auch hier die rauhe Hand des Schicksals ein, und bald waren die stolzen Hoffnungen geknickt, der Sohn des Professionisten, dem die Mittel fehlten, die kostspieligen Studien fortzusetzen, musste innehalten in dem Aufstieg zu einer schönen Zukunft, er war, ungeachtet dessen, dass seine natürlichen Anlagen ihn zu Besserem befähigten, auf das schmale Erträgniss der Handarbeit seine Existenz zu basiren gezwungen. Der Vater Georg Engel's war nämlich auf einem Auge erblindet, und in Folge dessen nicht im Stande in dem früheren Maasse für die zahlreiche Familie zu sorgen, und sah sich daher gezwungen, seinen Aeltesten, der bis dahin bereits die vierte Gymnasialklasse mit vorzüglichem Erfolge absolvirt hatte, in die Lehre zu geben. So kam Georg Engel in seinem 15. Lebensjahre, am 9. Juni 1843, zu dem Buchdrucker Karl Ueberreiter in die Lehre, wo er am 1. August 1848 auch zum Gehilfen freigesprochen wurde.

Freilich, die Buchdruckerkunst galt damals noch als eine edle Beschäftigung und war noch nicht als Fabriksarbeit qualifizirt; die Buchdrucker zählten unter die Gebildeten und wer was Tüchtiges erlernt hatte, der konnte es noch zur Geltung bringen und am Ende auch seinen Weg machen.

Die Kenntnisse, die er sich in der Schule, sowie später in autodidaktischer Weiterbildung erworben, kamen unserem Jubilar auf seinem ganzen fernerem Lebenswege zu Statten, und wenn er sich die Freundschaft seiner Chefs und die Sympathie seiner Kollegen stets zu gewinnen und dauernd zu erhalten wusste, so hatte er dies zum nicht geringen Theil jenem unverkennbaren Zuge zu danken, der den gebildeten Mann trotz der Ungesuchtheit, ja Urwüchsigkeit seines äusseren Gehabens stets auszeichnet.

In der Offizin, in der er die ersten Weihen als Jünger Gutenberg's erhalten, verblieb Georg Engel als Gehilfe bis zum 1. Mai 1854, also volle sechs Jahre, war dann bis 24. Jänner 1857 bei Sommer, dann arbeitete er ein Jahr bei Holzwarth, von 1858 bis 1865 bei Förster (später Waldheim), von 1865 bis 1868 bei Alexander Eurich, von wo aus seine Uebersiedlung nach Pest erfolgte; doch darüber später.

Im Jahre 1848 musste Engel sich der Assentkommission stellen. Da von Loskauf aus Gründen, die wir Arbeiter besser begreifen, als wer immer in der Welt, keine Rede sein konnte, waren bei der ungemein kräftigen Körperkonstitution unseres angehenden Rekruten die Hoffnungen auf ein eventuelles Durchrutschen stark reduzierte, kaum mehr als Null. Und als nach vollzogener ärztlicher Visite das kurze, schneidige »Tauglich« erklungen war, da hatte er im Geiste schon Abschied genommen von seiner Zivillaufbahn auf viele Jahre. Wurden doch nach dem damaligen grausamen Militärpflicht-Gesetz die Assentirten acht Jahre bei den Fahnen gehalten! Doch er hatte Glück, in diesem Falle wirkliches Glück. Der Bürgermeister hatte nämlich die Befugniss, von den Assentirten nach freier Auswahl so viele vom Militärdienste zu befreien, als der betreffende Bezirk über die kontingentirte Zahl Rekruten gestellt hatte. Der Bezirk Engel's hatte um *zwei* mehr gestellt, als er hätte stellen sollen, und unter den beiden zu Befreienden fiel die Wahl des Bürgermeisters auch auf ihn, so dass er seiner Familie und seinem bürgerlichen Berufe wiedergegeben war.

Georg Engel gründete sich im Jahre 1857 einen eigenen Hausstand; seine erste Gattin, geb. Louise Leja, schenkte ihm drei Kinder, Mädchen, von denen eine an den Buchdrucker Ign. Kokály verheirathet ist. Leider wurde ihm seine erste Frau, nach zwanzigjährigem musterhaften Beisammensein, durch eine tückische Krankheit, die Jahre lang der Kunst der Aerzte spottete und den zärtlichen Gatten an den Rand der Verzweiflung brachte, durch den Tod entrissen.

Fünf Jahre trauerte er um die Heimgegangene, bis ihm wieder das Glück lächelte und er in Therese Beitel, seiner jetzigen Gattin, eine zweite Mutter für seine verwaisten Kinder fand. Als stete Begleiterin ihres Gatten, der an seinen freien Tagen sich fast ausschliesslich in Kollegenkreisen bewegt, ist sie einem grossen Theile der hiesigen Kollegenschaft wohlbekannt, welche einen Theil jener Sympathie, die unserm Nestor allenthalben entgegengebracht wird, auch auf dessen verehrte Gattin übertragen hat, wozu sie ihre persönliche Liebenswürdigkeit, die angeborne berühmte Wiener Gemüthlichkeit und Freundlichkeit, die sie im Verkehr mit den Freunden und Kollegen ihres geliebten Mannes zu entfalten weiss, vollauf berechtigen. Dieser Ehe entsprossen ebenfalls drei Mädchen, von welchen eines jedoch frühzeitig den liebenden Eltern durch den Tod entrissen wurde, so dass unsern verehrten Jubilar zu diesem seinem Ehrentage nebst seiner Gattin vier Kinder und sieben Enkelkinder umgeben und hoffentlich noch lange, lange seinen Lebensabend verschönen werden mit all der Zärtlichkeit, deren sie fähig sind, und die der herzensgute, gemüthvolle Mann gewiss verdient, wie Wenige.

Ueber die Thätigkeit Georg Engel's als *Kollege* liegt uns eine solche Fülle bemerkenswerter Daten vor, dass wir den Raum, der einer Gelegenheits-Festschrift naturgemäss gegeben ist, weit überschreiten müssten und uns daher nothwendig darauf beschränken müssen, einen ganz kurzen Abriss seiner diesbezüglichen Thätigkeit zu geben. Dieser genügt aber auch

vollkommen, den Gefeierten zu charakterisiren und die Popularität gerechtfertigt erscheinen zu lassen, deren er sich in Kollegenkreisen erfreut.

Als junger Kollege schon hatte Engel durch seine Kenntnisse, wie durch seine Haltung die Aufmerksamkeit seiner Arbeitsgenossen auf sich gezogen und war von denselben bei den verschiedensten Gelegenheiten mit deren Vertrauen beehrt worden.

Wir blättern in dem ausgezeichneten Werke »Aus eigener Kraft«, das zur Feier des fünfzigjährigen Bestandes des »Niederösterreichischen Buchdrucker- und Schriftgiesser-Vereins«, aus der bewährten Feder Karl Höger's, im vorigen Jahre in Wien erschienen ist. Dort finden wir den Namen Georg Engel auf gar vielen Blättern in ehrender Weise verzeichnet. Denn nie hat er sich seiner Pflicht entzogen, wenn es galt, sich in den Dienst der Kollegenschaft zu stellen. Freilich waren oft die Hindernisse nicht zu überwältigen, die sich den nach Verbesserung des Looses der Allgemeinheit Strebenden entgegenthürmten. So z. B. die Tariffbewegung im Jahre 1861. Jene Acht, unter ihnen Engel, welche diese Bewegung initiirt, hatten es, nachdem sie zu wiederholten Malen von der ihnen nachspürenden Polizei, die von irgend einem »wohlwollenden« Freunde der Kollegen auf deren »gefährliches« Treiben aufmerksam gemacht worden war, mitten in ihren Berathungen überrascht und auseinander gesprengt worden waren, glücklich dahin gebracht, einen Tarif auszuarbeiten und die Mehrheit der Kollegen zum Einstehen für denselben zu gewinnen. Aber wie denselben auch durchbringen? Es musste erst um die »Erlaubniss« zur Besprechung der angestrebten Preiserhöhung von der Polizei eingeholt werden. Da kamen aber die Kollegen schön an! Die Polizei trat das betreffende Gesuch an den Magistrat ab, der die Abhaltung von Versammlungen zum Zwecke der Besprechung der Lage der Buchdrucker als »unzulässig« erklärte und dieselben anwies, sich jeden »eigenmächtigen« Vorganges zu enthalten und sich an die Herren Druckerei-Eigenthümer, respektive an den Vorstand der Genossenschaft bittlich um Erhöhung, resp. Regelung ihrer Bezüge zu wenden. Was da herauskommen konnte, ist für Niemanden zweifelhaft. Es wurde des Langen und Breiten hin- und hergeschrieben, man musste von Kaifas zu Pilatus, man wandte sich sogar an den Reichsrath Schuselka, um dessen werktätige Unterstützung im Interesse der Buchdrucker zu erbitten, umsonst, die Bewegung war gescheitert, die Hoffnungen, die man daran geknüpft, begraben; aber nicht aus Schuld der Wackeren, die sie geleitet. Wir zitiren aus dem oben angeführten Werke »Aus eigener Kraft« folgende auf die 61er Tariffbewegung bezughabende Worte, die beredtes Zeugniß geben für das ehrende Andenken, das man ihnen im Kreise der Wiener Kollegenschaft bis heute bewahrt:

»Mögen die noch lebenden, sich selber treu gebliebenen Komitémitglieder von 1861, die so viel guten thätigen Willen gezeigt und unbeirrt von allen Widerwärtigkeiten für das Gesamtinteresse der Kollegenschaft arbeiteten, so lange es ging, die anerkennenden, vom Herzen kommenden Worte, welche wir ihnen in diesen Zeilen widmen, als das Beste hinnehmen, was wir ihnen bieten können im Jubeljahre unseres Vereins.«

Grossen Antheil hatte Georg Engel auch an der Regenerirung und Neuorganisation der Wiener Krankenkasse, sowie an der Gründung des Fortbildungsvereins. Dieses epochemachende Ereigniss fiel in die Zeit um 1863. Wir lassen hier wieder unsere Quelle, das Werk »Aus eigener Kraft«, sprechen, das aus der Embryo-Zeit dieser Gründung folgende heiter stimmende Episode uns überliefert, die ungemein charakteristisch für die damaligen Zustände ist und uns beiläufig ahnen lässt, unter welchen Widerwärtigkeiten jene Wackeren sich herumschlagen mussten, die die Aufklärung der Kollegenschaft sich zum Ziele gesetzt:

»Im Sommer 1863 kamen einige Kollegen, darunter Georg Engel, regelmässig allsamstäglich in dem »Tuttelkeller« genannten Souterrainlokale in der Naglergasse zusammen, um dort ihre Besprechungen zu halten. Eines Abends näherte sich der Wirth den versammelten Kollegen

und sagte, er sehe es klar, dass sie in Vereinsangelegenheiten zusammenkämen; da er sich aber keinerlei Unannehmlichkeiten mit der Polizei zuziehen möchte, so bitte er die Herren, sein Lokal zu meiden. Die Kollegen wussten jedoch den Wirth zu täuschen; sie sagten ihm, dass ihnen nichts ferner liege, als Vereinsgeschichten zu treiben, dass sie lediglich nur der Unterhaltung wegen kämen. Kollege Troizsche brachte am nächsten Samstag seine *Harmonieflöte* mit und spielte einige Stücke, welche der Wirth und alle seine Gäste lebhaft beklatschten. Von nun an hatten die Kollegen Ruhe. Niemand zweifelte mehr an der völligen Harmlosigkeit des Klubs »Harmonieflöte«. Unter dieser geborgten Flagge gelang es, die Sache zu Ende zu besprechen, die Statuten zu skizziren und zu berathen. Das war die heitere Vorgeschichte zum ernststen Fortbildungsverein«. Der »Klub Harmonieflöte«! Spricht das nicht für sich selbst? Vermögen Folianten die Zustände von anno 1863 besser zu charakterisiren, als dieses eine harmlose Wort?

Und wie er sich um das Zustandekommen des Fortbildungsvereins bemüht, so hatte Engel auch die Genugthuung, dass er in der konstituierenden Sitzung dieses Vereins am 3. April 1864 zum Vorsitzenden gewählt wurde. Es wurden Lehrkurse über Französisch, Italienisch, *Ungarisch*, Lateinisch, doppelte Buchhaltung, Statistik, Geographie und Geschichte, sowie Vorträge über verschiedene Themata abgehalten, die gut frequentirt waren.

Später bildete sich aus dem Schosse des Fortbildungsvereins ein Sängerkhor, der bald Treffliches leistete.

1866 sehen wir Engel an der Institution einer Unterstützungskasse für Konditionslose eifrigsten Antheil nehmen, 1867 wurde er nach einer stürmischen Generalversammlung zum neuen Vorstand der Krankenkasse gewählt, betheiligte sich im selben Jahre an der Gründung der Witwenunterstützungs-Kasse, wie er dem Bestreben nach einer Anbahnung besserer Gegenseitigkeit mit den übrigen österreichischen, deutschen und ungarischen Kassen seine werththätige Hilfe lieh, sowie dem Zwecke der Wiedererlangung des 1852 konfiszirten Fonds für die Invalidenkasse.

Dieses letztere Bestreben war von Erfolg gekrönt, obwohl es nicht leicht war, die Bedenken der kompetenten Behörden, sowie den Widerstand des *Gremiums* der Prinzipale zu besiegen, das selbstverständlich ein Interesse daran hatte, die Position der Gehilfen je schwächer zu erhalten.

Anfangs 1868 wurde Engel neuerdings zum Vorsitzenden des Fortbildungsvereins gewählt, nachdem in der Leitung des Vereins eine Spaltung eingetreten war und durch die Ungeschicklichkeit oder die verschrobenen Ansichten einiger Leiter desselben der Verein von dem richtigen Wege, der sich ihm von selbst vorzeichnete, abzulenken drohte. Doch nicht lange vermochte er dieser nützlichen Institution seine erspriessliche Wirksamkeit zu widmen, denn schon im Juni desselben Jahres folgte er einem Rufe nach Pest, wo er als metteur en pages zum »Pester Lloyd« kam, dessen Redaktion der hervorragende ungarische Publizist Dr. Max Falk am 22. Dezember 1867 übernommen hatte.

Am 8. Juni 1868 war's, als Georg Engel Abschied nahm von Wien, seiner geliebten Vaterstadt, dem Schauplatz seines 25jährigen Wirkens als Buchdrucker, seiner Thätigkeit als Kollege, seiner Kämpfe und seiner Erfolge. Und wenn es im Leben eine Genugthuung gibt, so ist es die der Anerkennung für seine Mitmenschen vollbrachter Werke.

Zu einer ergreifenden, imposanten Kundgebung seitens seiner Kollegen gestaltete sich der Abschied Engel's von Wien; mehr als tausend Kollegen hatten an der Abschiedsfeier theilgenommen. Begleitet von den Glück- und Segenswünschen Aller war er fortgezogen, um unter uns hier im Ungarlande ein neues Heim zu finden.

Und was er uns hier in Budapest als Kollege gewesen und noch ist, das wissen wohl Alle, die mit ihm in Berührung getreten, Alle, die mit ihm gearbeitet die langen Jahre hindurch; die Annalen unseres Vereins zeugen von seiner Thätigkeit, und wenn wir dennoch seinem Verweilen unter uns noch einige Worte widmen wollen, so kann sich dies nur auf intimere, aber umso charakteristischere Vorkommnisse beziehen, welche der grossen Allgemeinheit unbekannt sind, die uns aber zur annähernden Vollständigkeit und Wahrhaftigkeit des Bildes, das wir mit unserer bescheidenen Feder zu entwerfen bestrebt waren, unerlässlich erscheinen.

Wenn je ein Sprichwort zutreffend war, so hat sich hier das Sprichwort bewahrheitet: Nomen est omen. Er hat seinem Namen im vollen Sinne des Wortes Ehre gemacht. Immer humorvoll, wenn es glatt ging, denn die Erfüllung seiner schwierigen Geschäftspflichten ging ihm über Alles, und er forderte auch stets von seinen »Packlern«, dass sie »am Platze« seien, konnte er ebenso brummig werden, wenn die Sache, besonders an Montagen, schief zu gehen drohte. Aber von jener liebenswürdigen Brummigkeit, von der nichts zu fürchten war, und wir, die wir lange Jahre mit ihm zu arbeiten das Vergnügen gehabt, wissen, was wir davon hielten, wenngleich Jeder, und mochte es ein noch so bissiger Kämpfer sein, sich gern von ihm in die Schranken weisen und zur geforderten Leistung verhalten liess, denn selbst im stärksten Affekt verletzten Pflichtbewusstseins liess er sich nie hinreissen, den Kollegen gegenüber jene Schranke zu überschreiten, die der Respekt vor den Kollegen dem Kollegen zieht. Es gibt viele unter uns, die das ganze Vierteljahrhundert seiner hiesigen Thätigkeit mit ihm gewirkt, doch keinen dürfte es geben, der ihm mit Recht irgend eine gegen einen Kollegen begangene Brutalität vorwerfen könnte, wie sie in den heutigen schweren Zeitläuften hie und da leider an der Tagesordnung sind. Und hatte wirklich einmal Einer eine solche Unmasse schwerer Verbrechen auf sich geladen, dass als einzige Sühne hiefür von dem gestrengen Herrn Prinzipal der »Sack« erachtet wurde, so war es gewiss unser Engel, welcher der gestörten Ordnung die Knochen wieder einrenken half.

Ja, bärbeissig konnte er wohl auch sein, aber nur mit den – Redakteuren. Jeder weiss, mit welch schadenfrohem Behagen wir uns dem Genuss seiner Zänkereien mit den Redakteuren hingaben, denen er durchaus einen gewissen Ordnungssinn in puncto rechtzeitiger Manuskriptlieferung beizubringen bemüht war, was ihm natürlich niemals ganz gelingen konnte. Aber etwas hat es doch genützt. Nur zagend wagten die verspäteten Nachzügler mit ihren Berichten zu kommen, mit den eine Entschuldigung bedeuten wollenden stereotypen Worten: »Es sind nur ein paar Zeilen!« auf den Lippen. Und dann kam das Donnerwetter, unter dessen Grollen sich der Betreffende (unter Zurücklassung des Manuskripts, selbstverständlich) aus dem Staube machte. Gesetzt musste es dann freilich werden, aber er hatte seinem Herzen (und auch dem seiner »Packler«) wenigstens Luft gemacht. – Heute ist es anders. – – –

Georg Engel war stets ein klar denkender, nüchterner Kopf. Wenn auch seine Ansichten in einer überwundenen Epoche wurzeln, so wusste er sie doch stets mit den Bedürfnissen der Zeit, in der er lebte, zu vereinen. Frei von allem Ueberschwang, von allen Utopien, von allem Radikalismus, stellte er sich ohne Bedenken in den Dienst seiner Kollegen, wenn es galt, Erreichbares anzustreben mit vernünftigen Mitteln. Sein Weg war der gerade, der gesetzliche. Er hat es bewiesen, dass zähe Ausdauer und mannhaftes Festhalten an gesunden Entschlüssen schliesslich doch zum Ziele führen. Und darin liegt das Geheimniss, dass er bei Chefs wie bei Kollegen gleicher Beliebtheit sich erfreut. So half er hier den Zeitungssetzer-Klub begründen, eine Vereinigung, die nach manchen glücklich überstandenen Fährlichkeiten einer erfreulichen Konsolidirung entgegengeht. So unterstützt er Buchdrucker-Gesangvereine als eifriges Mitglied und trägt so nicht wenig zur Weckung und Entwicklung des Geselligkeitssinnes unter den Buchdruckern bei, in Anerkennung dessen er auch zum Ehrenmitglied des Männergesangvereins Egyetértés gewählt wurde.

Seine Erwählung zum Ehrenmitglied des Ungarländischen Buchdrucker-Wohlthätigkeits-Klubs bezeugt an sich seinen regen Sinn und seine Wirksamkeit auf dem Gebiete kollegialer Wohlthätigkeit, wie er auch auf sozialem Gebiete im Interesse der Kollegenschaft sein Bestes einsetzte und auch als Direktionsmitglied der Buchdrucker-Kreditgenossenschaft in wohlanerkannter Weise wirkte.

Wenn es ein Glück ist, dass der Mensch zu seinen Fähigkeiten auch Diejenigen finde, die diese Fähigkeiten erkennen und würdigen und sich dieselben dienstbar machen, dann hat Georg Engel in seinem Leben Glück gehabt. Er bekleidete stets, seinen Fachkenntnissen entsprechend, bessere, verantwortungreichere Stellen in seinen Konditionen, und keiner seiner Chefs hatte es je zu beklagen, ihn mit solchen betraut zu haben.

Ein Wort der Anerkennung müssen wir zum Schlusse noch der Zeitungs-Unternehmung des »Pester Lloyd« widmen, die in humaner Würdigung der bereits ausgestandenen Strapazen des über Sechzigjährigen den thätigen und strebsamen Mann schon vor Jahren des anstrengenden Nachtdienstes enthob und ihn in Anerkennung seiner um das Unternehmen bereits erworbenen Verdienste auf einen Platz stellte, wo er sich zwar bethätigen kann, ohne aber seine Kräfte übermässig anstrengen zu müssen, und ihm ein ruhiger Lebensabend beschieden ist. Möge dieses humane Vorgehen zur Gepflogenheit werden, und möge es auch anderswo je mehr Nachahmung finden. Dies ist unser tiefempfundener Wunsch.

Wir haben dem Ganzen nur noch Eines hinzuzufügen, und wir sind überzeugt, unsere freundlichen Leser Alle werden aus vollem Herzen mit uns einstimmen: Unserm wackern Jubilar ein fröhliches, wahr gemeintes, vom Herzen kommendes

Ad multos annos!